

על פי יחידת הלימוד: "הטוב והרע בהגות היהודית", גרסה מעודכנת ומורחבת, תשע"ו (מהדורה זמנית)¹. הגרסה ניתנת להורדה [בלחיצה כאן](#).

מבחר שיטתי של מקורות מן המחשבה היהודית בסוגיית הטוב והרע בעולם, התיאודיצאה והבחירה החופשית. אחרי פרק מבוא בנושא שאלת הבחירה החופשית, המקורות בספר הלימוד מסודרים בסדר היסטורי ממחשבת המקרא ועד הגות המאה ה-20. מגוון המקורות מאפשר השוואה, דיאלוג ועימות בין שיטות שונות בתוך המחשבה היהודית ומחוצה לה.

דברי הרקע, הקישור והמושגים בכל פרק מכילים מידע היסטורי, ביוגרפי והגותי שהוא חלק בלתי נפרד מלימוד המקורות, ובדרך כלל הכרחי להבנת המקורות ולהקשרם (מי הכותב, מתי, רקע). עם זאת, **ברשימת המושגים** המפורטת להלן בטבלה צוינו רק מושגים **כלליים** (עשרה במספר) שעשויים להופיע בפרק המושגים בבחינת הבגרות.

העיבוד הדידקטי העשיר המלווה כל פרק (שאלות הבנה וניתוח, משימות פתיחה וסיום, מקורות העשרה ופרשנות, שירים, יצירות אומנות וכו') הוא כלי עזר חשוב ומומלץ בהכוננת הלימוד (בכיתה ובבית), אך אין צורך לעבור בכל פרק על כל השאלות וההצעות, אלא לבחור מתוכן, לפי שיקול דעתו של המורה. במקומות שבהם מקור נלווה המופיע בעמודים אלו הוא חובה, הוא צוין במפורש במיקוד החומר בטבלה (ביחידת הבסיס או בחטיבות הבחירה). תכנית ההלימה מציעה גם **חלוקת זמן** מומלצת לנושאים השונים, הלוקחת בחשבון לימוד חלק מהמקורות המומלצים, וכן שילוב מרכיבים חווייתיים כגון סרטים, אומנויות וכו'.

חומר עזר למורה: מלבד חומר העזר המשולב בספר הלימוד עצמו ניתן להיעזר בסרטונים ביוטיוב על חלק מהנושאים – **באתר המפמ"ר**.

<https://www.youtube.com/channel/UC9shpQ9re6Ky-nJCPdceeLw>

כמו כן, ספרי עיון כלליים העוסקים בנושא או בחלקים מרכזיים שלו:

- שלום רוזנברג, **טוב ורע בהגות היהודית**, סדרת האוניברסיטה המשודרת, תל אביב: משרד הביטחון (הרצאות מבוא בהירות על רצף היסטורי בדרך כלל)
- אליעזר שביד, **מאבק עד שחר**, תל אביב: הקיבוץ המאוחד, 1990 (בעיקר הפרק על הצדקת אלהים בשואה)
- אסא קידר (עורך), **שיחות עם יצר הרע**, תל אביב: הוצאת ידיעות אחרונות (מאמרים במגוון נושאים ומקורות רלוונטיים)
- חננאל מאק, **"אלא משל היה"** – איוב בספרות הבית השני ובעיני חז"ל, רמת גן: תשס"ה

¹ מספרי העמודים הם לפי גרסת ה pdf של התכנית המעודכנת **לחודש אלול תשע"ו**. יש להקפיד ללמוד לקראת בחינת הבגרות החיצונית רק לפי גרסה זו. זו מהדורה זמנית, לצילום לתלמידים, ומיועדת לשימוש פנימי בלבד. **שימו לב**, ההפניות הן לכל נושא על כל מרכיביו (המקורות, דברי הקישור וההסבר, העיבוד הדידקטי וכו'), אף שהעיבוד הדידקטי הוא לרוב כלי עזר בלמידה ונתון גם לשיקול דעת המורה.

חלק / פרק	נושאי חובה	עמודים בספר הלימוד	מושגים נלווים חובה (העמודים בסוגריים)	הערות והמלצות (לא יופיעו כשאלות בבחינה)
פרק ראשון: שאלת הגורל והבחירה החופשית	מבוא כללי לתכנית	5-3		פרק זה, שניתן לראות בו מעין מבוא, מציג דרך מקורות וסקירות שלוש תפיסות: פטאליזם (במיתוס ובדתות), דטרמיניזם (מדעי) ובחירה חופשית. כדאי לארגן את תכנון הלמידה בהתאם. ניתן לשנות את סדר המקורות/הנושאים.
	מקרא: דברים פרק ל'	7-6		
	מיתולוגיה יוונית: אדיפוס המלך כהדגמה לפטליזם שלמה המלך ומלאך המוות: תלמוד בבלי, סוכה; והשוואה למעשייה מוסלמית	9-8 10-11	פטליזם (8)	
	"אמר רבי חנינא...": תלמוד בבלי, חולין, שבת	14, 11		
פרק שני: הטוב והרע במחשבת המקרא	הרשות נתונה: עמדת ר' עקיבא: מסכת אבות, פרק ג, ט"ו; פירוש הברטנורה; הסיפור על בתו של רבי עקיבא; רמב"ם, שמונה פרקים, מתוך הפרק השמיני משל האבן, שפינוזה, אגרות	18-15 22-20		מומלץ: לב טולסטוי – מלחמה ושלוש (עמ' 23-24), או הכתבה על מארי פיזם (עמ' 24)
	תיאודיצאה במקרא: יחזקאל קויפמן, תולדות האמונה הישראלית	27-26	תיאודיצאה (27)	ניתן ללמוד מקור זה רק בהמשך כחלק מן ההמשגה, ולפתוח בניתוח הפרקים מבראשית ומקומו של הרע משחר הבריאה. מדריך מצולם למורה: מחשבת המקרא
פרק שלישי: הטוב והרע בעולמם של חז"ל	הטוב והרע בסיפורי הבריאה: בראשית א – הבריאה	30-28		מלבד פסוקים ספורים נוספים, הפרק המקראי מתבסס על שני מקבצים גדולים ורציפים: בראשית (מושגי טוב ורע) ואיוב (תורת הגמול). כדאי לארגן תכנית הלמידה בהתאם. כיוון ששני המקבצים נלמדים גם בשיעורי תנ"ך יש להתרכז בנקודת המבט של הנושא במחשבת ישראל.
	בראשית ב'ג' – גן עדן, החטא והעונש	33-30		
	בראשית ד – קין והבל	34-33		
	תורת הגמול המקראית: ויקרא כ"ו, תהילים צ"ד	37-35		
פרק שלישי: הטוב והרע בעולמם של חז"ל	"צדיק ורע לו...?" – סיפור איוב: דמותו, ממלכת האלהים, הניסיון, הייסורים, המשך העלילה	44-37		את הפסוקים מאיוב אין צורך לנתח באופן מדוקדק אלא להציג את העלילה באופן כללי, ולדון בה בעיקר בעזרת שאלות מפתח והקטעים של קויפמן ואדר. כדאי לשלב גם יצירות אומנות על איוב, על דמות השטן (בתרבויות שונות) וכד'.
	עיונים: יי קויפמן (על דמות השטן) וצבי אדר (על הניסיון)	39 42-41		
פרק שלישי: הטוב והרע בעולמם של חז"ל	מהו יצר הרע? בראשית ו: 5, בראשית ח: 21 כרקע למושג בהמשך	46		בסוף הפרק מובא נספח על תקופת חז"ל כרקע לפרק. חשוב להסביר ולהדגים את המושג 'מדרש' במקומות הרלוונטיים בפרק. מוקד הלימוד כאן: התמודדות עם היצר הרע. ניתן להרחיב במקורות מפרק זה ומפרק הפתיחה על השקפת חז"ל בסוגיות של חירות האדם ותורת הגמול. מדריך מצולם למורה: מחשבת חז"ל – יצר הרע (1) מדריך מצולם למורה: מחשבת חז"ל – יצר הרע (2)
	וכי יצר הרע טוב מאד? בראשית א: 31 מדרש בראשית רבה, ט, ז	47		
	פרויד: ארוס ותנטוס (השוואה בשאלה ד)	48	ארוס ותנטוס	
	אם תהרגו את זה ייחרב העולם: תלמוד בבלי, יומא	49		

		52-50	נמשלה תורה כסם חיים : בראשית ד: 7, תלמוד בבלי, קידושין	
	ניתן ללמד את כל ההשוואה לפרויד (כאן ולעיל) במרוכז.	53-52	פרויד : על מבנה הנפש (השוואה בשאלה י"ב)	
	סקירה זו יכולה להילמד גם כרקע מקדים לתפיסה המקראית והחז"לית בהקשר לזמנם.	55-53	הדואליזם : הדת הזורואסטטרית ; התורה הגנוסטית ; ישעיהו מ"ה (כהתמודדות עם עמדה דואלית)	
	מומלץ להתייחס למקור : 'כל הגדול מחברו יצרו גדול הימנו' : בבלי, סוכה (כהעמקה לסיפור ר' חייא). (עמ' 55)	57-56	הרחמן יצילני מיצר הרע : תלמוד בבלי, קידושין, רבי חייא ; סוכה נב, ב ("יצרו של אדם מתגבר עליו בכל יום...")	
	מומלץ : אפרים אלימלך אורבך, חז"ל: פרקי אמונות ודעות, עמ' 415-427 המקור מהווה סיכום לנלמד עד כה, ויכול לשמש גם מסגרת מושגית בשלב מוקדם יותר.	59-60 61-62	תורת הגמול החז"לית – "עולם שכולו טוב", מסכת חולין, קמ"ב ע"א. הללו בוכים, מסכת סוכה, נ"ב, ע"א	
	ראו בהרחבה במבוא ביחידת הלימוד על "שמונה פרקים" לרמב"ם (לעיל, אפשרות א'). מדריך מצולם למורה : הצופן של מורה נבוכים	74-69	רקע היסטורי לימי-הביניים ולרמב"ם	פרק רביעי : האל הטוב בהגות ימה"ב
	מומלץ להיעזר בסקר על סיבות המוות בעולם המודרני (כחלק מרצף לימוד הרמב"ם). (עמ' 81-83) מדריך מצולם למורה : בעיית הרע במורה נבוכים	81-75	על מי האחריות לרע בעולם? רמב"ם, מורה נבוכים, ג, י"ב	
	מומלץ : דניאל שליט, "איש הקניון", ביקורת תרבות הצריכה (עמ' 84-83)	91-85	על מושג ההעדר : מורה נבוכים, ג, י	
		93-91	ההעדר באדם : מורה נבוכים, ג, י"א	
	כבכל תקופה, נדרש מבוא כללי לקבלה ורעיונותיה. (עמ' 103-105) מדריך מצולם למורה : הטוב והרע בקבלה (מבוא)	102-101 107-106	וויליאם גיימס, "החוויה הדתית לסוגיה" + מבוא לקבלה ארבעה נכנסו לפרדס : תוספתא ובבלי חגיגה	פרק חמישי : הטוב, הרע והקבלה
	מומלץ : מיתוס התנינים : זוהר, פרשת בראשית ו-פרשת בא (114-110)	110-107	כוחות הרוע (סטרא אחרא) : זוהר, פרשת פקודי	
	המושג תורת הספירות דורש היכרות כללית עם הרעיון ועם משמעותו המיוחדת בהקשר לבעיית הרע. מדריך מצולם למורה : אילן הספירות והחידוש בקבלה מדריך מצולם למורה : בעיית הרע בקבלה	115-114	בין הרציונליזם לקבלה : ישעיה תשבי, מתוך הקדמת משנת הזהר	
	אין צורך בהבנה מדוקדקת של המיתוס הלוריאני, די בהבנה כללית של רעיון השבירה והתיקון וחידושו בהקשר הקבלי.	119-115	שבירה ותיקון בקבלת האר"י : ר' חיים ויטאל, "עץ חיים", שער א	
	כבכל תקופה, נדרש מבוא כללי לחסידות ורעיונותיה, וכן מומלץ להיעזר			פרק

שישי: תורת הטוב והרע בחסידות	בעש"ט, כתר שם טוב : משל "המחיצות אל המלך"	124-122	
	צוואת הריב"ש , הנהגות ישרות: סכנת העצבות	126-125	
	ליקוטי מוהר"ן , תנינא, כד: תיקון על ידי שמחה	128-126	
	שיחות הר"ן מב: בין "לב נשבר" לבין "עצבות"	128	
פרק שביעי: תשובות הגותיות לשאלת הסבל בעידן המודרני			בסקירה של יעקובסון. מלבד המבוא בראש הפרק מובא בסוף הפרק רקע היסטורי ורעיוני לפרק.
	ישעיהו ליבוביץ, "המשבר כמהותה של היהדות", בתוך: אמונה, היסטוריה וערכים (קטע ה)	139-138	
	יוסף דב הלוי סולוביצ'יק מתוך המאמר קול דודי דופק (קטעים א-ה)	149-143	אקזיסטנציאליזם
	ברית גורל וברית ייעוד, מחנה ועדה : יוסף דב הלוי סולוביצ'יק מתוך המאמר קול דודי דופק	155-152	ברית גורל וברית ייעוד (153-152)
פרק שמיני: תאולוגיה לאחר השואה	תגובות חרדיות לשואה : משה טייטלבוים, ויאל משה	161-166	בפרק זה מוצגות שתי דרכי התמודדות (מיני רבות) במאה העשרים, שיש ביניהן משותף ומפריד שחשוב לעמוד עליו. (ראו את הפתיחה לפרק ואת הנקודות לדיון.) ברקע לשתיהן נמצאת גם סוגיית השואה (להלן). ניתן להתייחס בקצרה לקטעים הנוספים מדברי ליבוביץ, המהווים הרחבה לשיטתו, ותורמים להבנה טובה יותר של הרקע לדבריו. יש צורך ללמד את המבוא להגות קיומית כרקע לדברי הרב סולוביצ'יק.
	יששכר שלמה טייכטאל, אם הבנים שמחה – בהשוואה לרב טייטלבוים.	166-168	"שלוש השבועות" (ע"פ 164-165)
	האנס יונס, מושג האלוהים אחרי אושוויץ	173-177	מומלץ אלי ויזל: מתוך " הלילה " (בנוגע לימים הנוראים) להשלים עם: " צועק בלחש ", ריאיון עם אלי ויזל, הארץ 182-181
	ויקטור פראנקל, האדם מחפש משמעות (קטעים 1, 2)	188-186	מומלץ : להתייחס למושג "הבנאליות של הרוע" בנספח.